

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський державний університет фізичної культури
ім. І. Боберського
Кафедра гуманітарних дисциплін

Дидактичне забезпечення самостійної роботи

навчальної дисципліни «Соціологія»
на здобуття ОКР «бакалавр»
за спеціальностями:

014.11 - середня освіта, 017 – фізична культура і спорт, 024 - хореографія
241 – ГРС; 242 - туризм; 073 – менеджмент
227 – фізіотерапія, ерготерапія

«Затверджено»
на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін
«31» серпня 2018 р., протокол №1

Зав. каф. к.і.н., проф. Полянський О.А.

Структура навчальної дисципліни
 напрям підготовки **014.11 - середня освіта, 017 – фізична культура і спорт**

№ тем и	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Лекції	Семінари	Сам. роб.	Інд. зав.
МОДУЛЬ 1. СОЦІОЛОГІЯ					
Загальна теорія та історія соціології. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Методика і техніка соціологічних досліджень.					
1.	Тема 1. Предмет, структура, функції соціології. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2	2	4	
2.	Соціологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.. Майбутнє соціології.	-	-	2	
3.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	2	2	-	
4.	Суспільство як соціальна система: сутність, типи, тенденції розвитку.	2	2	2	
5.	Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства.	2	2	2	
6.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	-	-	2	
7.	Масова поведінка і суспільні рухи.	-	-	2	
8.	Економічна соціологія: праця та економічне життя.	2	2	-	
9.	Етносоціологія.	-	-	2	
10.	Соціологія релігії.	-	-	2	
11.	Культура як соціальний феномен	-	-	2	
12.	Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин. Особистість у системі соціальних зв'язків.	2	4	-	
13.	Соціологія виховання.	-	-	2	
14.	Соціологія освіти.	2	2	2	
15.	Соціологія спорту.	2	2	-	
16.	Профільюючі напрямки та розділи в соціальній практиці спорту: їх особливості та взаємозв'язок.	2	4	-	
17.	Соціологія політики.	-	-	2	
18.	Соціологія сім'ї.	2	-	-	
19.	Соціологія молоді.	-	-	-	
20.	Соціологія екології.	-	-	2	
21.	Соціологія вільного часу.	-	-	2	
22.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	-	-	2	
23.	Соціологічне забезпечення дитячо-юнацького спорту.	-	-	2	
24.	Соціально-психологічні основи	-	-	2	

	управління фізкультурно-спортивною організацією.				
25.	Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи.	2	2	-	
26.	Вибірка у соціологічному дослідженні.	-	2	-	
27.	Методи збору та аналізу соціологічної інформації	2	-	-	
28.	Обробка та аналіз соціальної інформації.	-	-	-	
29.	Соціальні показники, їх вимірювання.	-	-	2	
30.	Прогнозування соціальних явищ та процесів	-	-	2	
	Разом за 1 модулем	24	26	40	

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Структура сучасного соціологічного знання.	2
2.	Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2
3.	Соціологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.. Майбутнє соціології.	2
4.	Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу.	2
5.	Соціальна стратифікація суспільства.	2
6.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	2
7.	Масова поведінка і суспільні рухи.	2
8.	Соціологія політики.	2
9.	Етносоціологія.	2
10.	Соціологія релігії.	2
11.	Культура як соціальний феномен.	2
12.	Соціологія виховання.	2
13.	Соціологія освіти.	2
14.	Соціологія екології.	2
15.	Соціологія вільного часу.	2
16.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	2
17.	Соціологічне забезпечення дитячо-юнацького спорту.	2
18.	Соціально-психологічні основи управління фізкультурно-спортивною організацією.	2
19.	Соціальні показники, їх вимірювання.	2
20.	Прогнозування соціальних явищ та процесів.	2

Структура навчальної дисципліни напряму підготовки **024 - хореографія**

№ тем и	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Лекції	Семінари	Сам. роб.	Інд. зав.
МОДУЛЬ 1. СОЦІОЛОГІЯ					
Змістовий модуль І. Загальна теорія та історія соціології. Спеціальні					

та галузеві соціологічні теорії. Методика і техніка соціологічних досліджень.					
1.	Тема 1. Предмет, структура, функції соціології. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2	2	2	
2.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	-	-	2	
3.	Суспільство як соціальна система: сутність, типи, тенденції розвитку.	2	2	2	
4.	Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства.	2	2	2	
5.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	-	-	2	
6.	Масова поведінка і суспільні рухи.	-	-	2	
7.	Етносоціологія.	-	-	2	
8.	Культура як соціальний феномен	-	-	2	
9.	Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин. Особистість у системі соціальних зв'язків.	2	2	-	
10.	Соціологія виховання.	-	-	2	
11.	Соціологія освіти.	2	2	2	
12.	Профільюючі напрямки та розділи в соціальній практиці спорту: їх особливості та взаємозв'язок.	2	2	-	
13.	Соціологія сім'ї.	-	-	2	
14.	Соціологія молоді.	-	-	2	
15.	Соціологія вільного часу.	-	-	2	
16.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	-	-	2	
17.	Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи.	2	2	-	
18.	Вибірка у соціологічному дослідженні.	-	-	2	
19.	Методи збору та аналізу соціологічної інформації	-	2	-	
	Разом за 1 модулем	14	16	30	

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1.	Структура сучасного соціологічного знання.	2
2.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	2
3.	Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу.	2
4.	Соціальна стратифікація суспільства.	2
5.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	2
6.	Масова поведінка і суспільні рухи.	2
7.	Етносоціологія.	2
8.	Культура як соціальний феномен.	2
9.	Соціологія виховання.	2

10.	Соціологія освіти.	2
11.	Соціологія сім'ї.	2
12.	Соціологія молоді.	
13.	Соціологія вільного часу.	2
14.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	2
15.	Вибірка у соціологічному дослідженні.	2

Структура навчальної дисципліни
напрямок підготовки 241 – ГРС; 242 - туризм; 073 - менеджмент

№ тем и	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Лекції	Семинари	Сам. роб.	Інд. зав.
Змістовий модуль I. Загальна теорія та історія соціології.					
1.	Тема 1. Предмет, структура, функції соціології. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2	2	4	
2.	Соціологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.. Майбутнє соціології.	-	-	2	
3.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	2	2	2	
4.	Суспільство як соціальна система: сутність, типи, тенденції розвитку.	2	2	2	
5.	Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства.	2	2	2	
6.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	-	-	2	
7.	Масова поведінка і суспільні рухи.	-	-	2	
8.	Економічна соціологія: праця та економічне життя.	-	-	2	
9.	Культура як соціальний феномен.	-	-	2	
10.	Соціологія виховання.	-	-	2	
11.	Соціологія сім'ї.	-	-	2	
12.	Соціологія молоді.	-	-	2	
13.	Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин. Особистість у системі соціальних зв'язків.	2	2	-	
14.	Соціологія освіти.	2	2	2	
15.	Соціологія політики.	-	-	2	
16.	Етносоціологія.	-	-	2	
17.	Соціологія релігії.	-	-	2	
18.	Соціологія екології.	-	-	2	
19.	Соціологія вільного часу.	-	-	2	
20.	Соціологія міста і села.	-	-	2	
21.	Профільюючі напрямки та розділи в соціальній практиці спорту: їх особливості та взаємозв'язок.	2	2	-	

22.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	-	-	2	
23.	Соціально-психологічні основи управління фізкультурно-спортивною організацією.	-	-	2	
24.	Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи. Вибірка у соціологічному дослідженні.	2	2	4	
25.	Методи збору та аналізу соціологічної інформації.	2	2	8	
	Разом за модуль	18	18	54	

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1.	Структура сучасного соціологічного знання.	2
2.	Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2
3.	Соціологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.. Майбутнє соціології.	2
4.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	2
5.	Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу.	2
6.	Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства.	2
7.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	2
8.	Масова поведінка і суспільні рухи.	2
9.	Економічна соціологія: праця та економічне життя.	2
10.	Культура як соціальний феномен.	2
11.	Соціологія виховання.	2
12.	Соціологія сім'ї.	2
13.	Соціологія молоді.	2
14.	Соціологія освіти.	2
15.	Соціологія політики.	2
16.	Етносоціологія.	2
17.	Соціологія релігії.	2
18.	Соціологія екології.	2
19.	Соціологія вільного часу.	2
20.	Соціологія міста і села.	2
21.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	2
22.	Соціально-психологічні основи управління фізкультурно-спортивною організацією.	2
23.	Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи. Вибірка у соціологічному дослідженні.	4
24.	Методи збору та аналізу соціологічної інформації.	8

Структура навчальної дисципліни
напряму підготовки – 227 – фізіотерапія, ерготерапія

№ тем и	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
		Лекції	Семинари	Сам. роб.	Інд. зав.
МОДУЛЬ 1. СОЦІОЛОГІЯ					
Змістовий модуль I. Загальна теорія та історія соціології. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Методика і техніка соціологічних досліджень.					
1.	Тема 1. Предмет, структура, функції соціології. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки.	2	2	2	
2.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	-	-	2	
3.	Суспільство як соціальна система: сутність, типи, тенденції розвитку.	2	2	2	
4.	Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства.	2	2	2	
5.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	-	-	2	
6.	Масова поведінка і суспільні рухи.	-	-	2	
7.	Етносоціологія.	-	-	2	
8.	Культура як соціальний феномен	-	-	2	
9.	Особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин. Особистість у системі соціальних зв'язків.	2	2	-	
10.	Соціологія виховання.	-	-	2	
11.	Соціологія освіти.	2	2	2	
12.	Профілюючі напрямки та розділи в соціальній практиці спорту: їх особливості та взаємозв'язок.	2	2	-	
13.	Соціологія сім'ї.	-	-	2	
14.	Соціологія молоді.	-	-	2	
15.	Соціологія вільного часу.	-	-	2	
16.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	-	-	2	
17.	Соціологічне дослідження: поняття, функції, види, етапи.	2	2	-	
18.	Вибірка у соціологічному дослідженні.	-	-	2	
19.	Методи збору та аналізу соціологічної інформації	-	2	-	
	Разом за 1 модулем	14	16	30	

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1.	Структура сучасного соціологічного знання.	2
2.	Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.	2

3.	Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу.	2
4.	Соціальна стратифікація суспільства.	2
5.	Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль.	2
6.	Масова поведінка і суспільні рухи.	2
7.	Етносоціологія.	2
8.	Культура як соціальний феномен.	2
9.	Соціологія виховання.	2
10.	Соціологія освіти.	2
11.	Соціологія сім'ї.	2
12.	Соціологія молоді.	
13.	Соціологія вільного часу.	2
14.	Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту.	2
15.	Вибірка у соціологічному дослідженні.	2

Теми та зміст самостійної роботи:

Тема 1. Структура сучасного соціологічного знання. Соціологічні закони та категорії. Структура соціологічного знання. Теоретична соціологія, прикладна соціологія, процеси їх взаємодії та диференціації.

Методичні рекомендації:

СОЦІОЛОГІЯ – це вивчення соціального життя людини, груп людей та суспільств. Поле соціологічних досліджень надзвичайно широке – від аналізу випадкових зустрічей між окремими індивідами на вулиці й до вивчення глобальних соціальних процесів.

З'ясовуючи науковий статус соціології важливо чітко розрізнити її об'єкт і предмет. **Об'єктом** соціологічного пізнання є суспільство. **Предметом** – відтворення емпіричної реальності, явища і процеси, що виникають із взаємодії людей.

У структурному плані соціологія поділяється на **теоретичну (академічну) і прикладну**.

Теоретична соціологія основну увагу концентрує на вивченні фундаментальних наукових проблем, розробці концептуальних основ соціології, методології та методів соціологічного дослідження.

Прикладна соціологія – практична частина соціологічної науки про специфічні закони становлення, розвитку та функціонування конкретних соціальних систем, процесів, структур. Прикладна соціологія вивчає процеси, які відбуваються в певних соціальних підсистемах, конкретних соціальних спільнотах і ставить завдання знайти засоби для досягнення практичних цілей суспільства.

Різноманітність зв'язків соціології із життям суспільства, її суспільне призначення визначається насамперед тими функціями, які вона виконує. Основні функції соціології:

Теоретична функція – це концентрація, пояснення, збагачення існуючого соціологічного знання, розробка концепцій, теорій та категорій даної науки.

Описова функція – систематизація, опис, нагромадження дослідницького матеріалу у вигляді аналітичних записок, наукових звітів, статей, книг.

Інформаційна функція – збирання, систематизація та нагромадження соціологічної інформації, одержаної у результаті проведення досліджень. Обробка її на ЕОМ.

Прогностична функція – соціальне прогнозування. Соціологічні дослідження завершуються обґрунтуванням коротко- або довгострокового прогнозу досліджуваного об'єкта.

Тема 2. Основні етапи історичного розвитку соціологічної думки. Історичні, соціальні та теоретичні передумови виникнення соціології як науки. Становлення та розвиток класичної соціології. О.Конт як засновник соціології. Еволюціоністська соціологія Г.Спенсера. “Соціологізм” Е.Дюркгайма. Матеріалістична соціологія марксизму. “Розуміюча

соціологія” М.Вебера. Інтегральна соціологія П.Сорокіна. Західна соціологія ХХ століття: основні напрями, школи та проблеми. Структурний функціоналізм Т.Парсонса та Р.Мертон. Соціологія конфлікту Р.Дарендорфа та Л.Козера. Символічний інтеракціонізм Дж.Міда, Ч.Кулі, Г.Блумера та Л.Козера. Теорія соціального обміну Дж.Хоманса та П.Блау. Феноменологічна соціологія та етнометодологія. Новітні пошуки в царині соціологічного теоретизування: проблеми та перспективи.

Методичні рекомендації:

Одним із творців соціології як науки, професії та навчального предмета є французький вчений **Еміль Дюркгайм**. Він розробляв проблеми природи суспільства – “здоровий” і патологічний його стан, методи соціологічного дослідження і статус соціології як науки. Е.Дюркгайм продовжував традиції позитивізму, вважаючи соціологію близькою до природничих наук. Велику увагу Е.Дюркгайм приділяв проблемам самогубства, розглядаючи його як дію людини, спровоковану невдоволенням життям, як соціальний факт, породжений соціальним середовищем.

Окремий напрям у соціологічній думці представляв **Карл Маркс** (1818-1883). Його соціологічна теорія стала наслідком застосування філософського матеріалізму і матеріалістичної діалектики до вивчення суспільства, розуміння історії людства. Найважливішими суспільними змінами він вважав ті, які були пов’язані з розвитком капіталізму – класової системи, в якій конфлікти є звичайним явищем, оскільки товари і послуги продаються широким колам споживачів. Розробив теорію безкласового суспільства, яке прийде на зміну капіталізму. Марксизм відрізняється від інших суспільних теорій своїми претензіями на єдність теорії та практики.

Значний внесок у соціологію кінця ХІХ – початку ХХ ст. зробив німецький вчений **Макс Вебер** (1864-1920), автор праць з економіки, права, філософії, історії та соціології. Найвагоміший його внесок у розвиток методологічних аспектів соціології. Він є основоположником так званої “розуміючої соціології”, теорії соціальної дії. Соціологію він визначав як науку, яка прагне “зрозуміти соціальну дію і пояснити її процес”. Суттєвим є внесок Вебера у **соціологію релігії**. Порівнюючи провідні релігійні системи Індії, Китаю з релігійними системами Заходу, він дійшов висновку, що деякі аспекти християнської віри мали великий вплив на розвиток капіталізму (“Протестантська етика і дух капіталізму”). Особливу роль приділяв М.Вебер вивченню бюрократії (масштабної системи, в якій існує поділ службовців на ранги), вважаючи, що її розвиток – неминуча риса нашої епохи. Веберовські дослідження започаткували концепції наукового управління суспільством.

Тема 3. Соціологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.. Майбутнє соціології. Характерні риси розвитку соціології в добу глобалізації. Структурні парадигми теоретичної соціології. Інтерпретативні парадигми сучасної соціології. Емпірична соціологія. Теорії постіндустріального суспільства та постмодернізм.

Методичні рекомендації:

Прикладна соціологія – набула значного розвитку як сукупність теоретичних моделей, методологічних принципів і процедур, соціальних технологій, конкретних програм і рекомендацій, орієнтованих на практичне застосування, досягнення реального соціального ефекту.

Становище соціології в системі суспільствознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст. не було однозначним. З одного боку соціологія динамічно розвивається, розширюється тематика емпіричних соціальних досліджень, з’являються наукові журнали, товариства і кафедри, з іншого – представники традиційних суспільних наук продовжують ставитися до неї з недовірою, а самій соціологічній теорії панує розлад (Англія, Німеччина, Франція). Іншою була ситуація в США. Відсутність жорстокої системи освіти, наявність вільних матеріальних засобів відкривали соціології широкі можливості. Перший курс соціології було прочитано в Єльському університеті у 1876 р. В 1893 р. відкрито першу кафедру і соціологічну спеціалізацію в Чикаго. У 1901 р. 169 американських університетів і коледжів пропонували своїм слухачам курси соціології. У 1905 р. засновано Американське соціологічне товариство.

Соціологія має безпосередній вихід на ряд суспільних і гуманітарних наук. Насамперед спостерігається її тісний зв’язок із **соціальною психологією**. Соціологія активно співпрацює із **соціальною статистикою**, **правознавством**. Соціологія не може успішно розвиватися, не спираючись на результати досліджень **економічної теорії**, **політології**, **соціальної філософії**, **етнографії**, **культурології** тощо. Зв’язок соціології з іншими науками необхідно розглядати через призму тенденції до комплексного, всебічного дослідження явищ і процесів суспільного життя, до спільного дослідження з точки зору декількох наук, до поєднання їх пізнавальних можливостей.

Тема 4. Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні. Українська протосоціологічна думка. Специфіка козацтва як соціального феномену в історії України. Значення Києво-Могилянської академії. Соціологічні погляди Григорія Сковороди. Роль Кирило-Мефодіївського братства, праць М.Костомарова та творчості Т.Шевченка. Політична

соціологія М.Драгоманова: Соціологічний метод, прогрес та соціальна еволюція, проблема влади. М.Грушевський як історик-соціолог: “генетична соціологія”, “політична соціологія” та принципи етнополітики. Проект науки соціологія у творчості Б.Кістяківського: критики психологізму, проблема соціологічних понять та цінностей в соціологічному дослідженні. Соціологічна концепція М.Шаповала. Соціологія політики В.Липинського. Проблема розвитку соціології в сучасній Україні.

Методичні рекомендації:

Істотний внесок у розвиток соціологічних ідей зробив видатний український вчений **Григорій Сковорода. (1722-1794)**, який науку про людину, про умови та способи забезпечення щасливого життя вважав головною, найважливішою і найвищою з усіх наук.

Особливий інтерес становить його **концепція спорідненої праці**. Сковорода першим із вчених нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя на найпершу життєву потребу та найвищу насолоду. СENS людського буття він вбачав у праці, а справжнє щастя – у вільній праці за покликанням. Безпосереднім суб’єктивним виявом людського щастя Сковорода вважав внутрішній світ, добрий сердечний настрій, душевну міць. Досягти цього можна, виконуючи веління своєї “внутрішньої природи”. Люди повинні пізнати самі себе, свої здібності й виробити відповідний своїй природі спосіб життя. Тобто треба займатися тією справою, для якої людина народжена. У цьому контексті розглядає Сковорода й проблему соціальної нерівності, визнаючи тільки одну нерівність – нерівність обдаровань і покликань, тобто нерівність “природного” походження. Великого значення у пізнанні людської природи, у виборі людиною свого місця у житті Сковорода надавав практиці, вправам, завдання яких – вдосконалювати природні дані. У творчості Г.Сковороди започатковані й ідеї екзистенціалізму, які у світовій практиці почали розробляти через століття.

Тема 5. Суспільство як об’єкт соціологічного аналізу. Еволюція уявлення про суспільство та теорії його походження. Аналіз основних концепцій в західній соціології щодо пояснення закономірностей розвитку сучасного суспільства. Характеристика основних підсистем суспільного життя. Модернізація та глобалізація розвитку суспільства.

Методичні рекомендації:

Країни світу стають усе більше взаємозалежні; цей процес відомий під назвою “глобалізація”. **ГЛОБАЛІЗАЦІЯ** – суспільні, політичні та економічні зв’язки, що перетинають кордони між країнами, у вирішальний спосіб формують долю тих, хто живе в кожній з таких країн. Розвиток світових суспільних зв’язків спричиняє великомасштабну нерівність між індустріальними суспільствами і суспільствами “третього світу”.

Тема 6. Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальний контроль. Соціальна взаємодія та соціальні зв’язки. Соціальні відносини та соціальні конфлікти. Система соціального контролю.

Методичні рекомендації:

Нерівність існує в усіх типах людського суспільства. Навіть у примітивних культурах, де фактично немає майнової різниці в статках, існує нерівність між індивідами, між чоловіками й жінками, між молодими і старими. Хтось може мати вищий статус, аніж інші, наприклад, за виняткову спритність на полюванні або за те, що він або вона, як гадають, має особливий доступ до спілкування з духами предків. Щоб описати ці нерівності, соціологи застосовують термін **СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ** (лат.-*stratum*-прошарок і *facere* – робити) - **структуровані нерівності між різними угрупованнями людей. Страта – соціальний прошарок, який об’єднується за якимось одним критерієм диференціації: прибутком, багатством, владою, престижністю професії, освітою тощо.** Стратифікацію можна уявити як геологічне нашарування різних скельних порід земної поверхні. В такому разі кожне суспільство можна розглядати як ієрархію “прошарків” – з привілейованими нагорі й знедоленими внизу. Можна виділити чотири основні системи стратифікації: *рабство, касты, стани і класи*. Іноді вони існують у поєднанні: наприклад, рабство співіснувало з класами в античній Греції та Римі, а також у південних штатах США перед громадянською війною.

Тема 7. Соціальна структура та соціальна стратифікація суспільства. Витоки та чинники соціальної стратифікації. Соціальна структура суспільства: основні види та

елементи. Теорії соціальної стратифікації. Соціальна мобільність, види соціальної мобільності. Міграція. Трансформація соціальної структури українського суспільства.

Методичні рекомендації:

При вивченні стратифікації до уваги береться не лише різниця між економічними позиціями чи професійними заняттями, а й те, що відбувається з індивідами, які ці позиції займають. Терміном **СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ** позначають рух індивідів та груп між різними соціоекономічними позиціями. **Вертикальна мобільність** означає рух угору або вниз по соціоекономічній шкалі. Тих, хто набуває у власності, доходи або статусі називають *мобільними вгору*, а тих, хто рухається в протилежному напрямку, - *мобільними вниз*. У сучасних суспільствах у великих масштабах відбувається також **латеральна** (горизонтальна) **мобільність**, тобто географічні переміщення між міськими районами, містами або регіонами. Вертикальна й латеральна мобільності часто поєднуються. Розрізняють **інтрагенераційну мобільність** – кар'єра окремого індивіда та **інтергенераційну мобільність** – мобільність через покоління. Інтенсивність і всезагальність вертикальної соціальної мобільності змінюється від суспільства до суспільства. Якщо взяти вищі шаблі в політичній, економічній і професійній пірамідах Індійського суспільства, то буде видно, що всі вони визначені фактом народження і є тільки небагато індивідів, які досягли високого положення, піднімаючись від найнижчих страт. Тим часом в США серед відомих людей в промисловості і фінансах 38,8 % в минулому і 19,6 % в сучасному поколінні починали бідняками; 31,5 % мультиміліонерів починали свою кар'єру, маючи середній достаток.

Слід зауважити, що аналізи стратифікації традиційно робилися з чоловічої точки зору. Це було почасти тому, що гендерні нерівності, як вважалося, лише віддзеркалюють класові відмінності. Це припущення викликає великий сумнів. Гендер впливає на стратифікацію в сучасних суспільствах до деякої міри, незалежно від поділу на класи.

Тема 8. Масова поведінка і суспільні рухи. Поняття масової поведінки. Форми масової поведінки. Натовп. Теорії натовпу. Типи суспільних рухів. Особистісна сприйнятливність соціальних рухів. Теорії суспільних рухів.

Тема 9. Економічна соціологія: праця та економічне життя. Сутність, предмет, об'єкт та функції економічної соціології, соціології праці та зайнятості. Співвідношення трудової діяльності та трудової поведінки. Структура та форми трудової поведінки. Зміст, структура та функції трудової мотивації, її компоненти. Механізми регуляції трудової поведінки. Проблемні пошуки вітчизняної економічної соціології, соціології праці та зайнятості.

Методичні рекомендації:

Соціологія праці - спеціальна соціологічна теорія, галузь соціології, що вивчає трудову діяльність як соціальний процес, як необхідну умову життєдіяльності людини і суспільства, а також розглядає соціальні чинники підвищення ефективності праці, вплив науково-технічних і соціальних, умов на ставлення людей до неї.

Вітчизняний соціолог **В. А. Полторак** виокремлює три основні предмети соціології праці:

перший - соціальні закономірності взаємодії людей за умов науково-технічної революції, комплексної механізації та автоматизації трудових процесів, зі ставленням людей до роботи на конвеєрі, за екстремальних умов праці (на висоті, у темряві, на хімічному виробництві, за підвищеного рівня радіації тощо);

другий - ставлення людини й колективу до праці, її змісту, характеру, умов;

третій - соціальна організація підприємства, колективу, тобто та особлива система відносин, яка утворює сукупність позицій, ролей, цінностей, зв'язаних між собою робітників, що працюють колективно. Це проблеми структури трудового колективу, його функцій, взаємин між членами колективу, зокрема між підлеглими і керівниками, проблеми керівництва й лідерства, стилю керівництва, соціально-психологічного клімату колективу, конфліктів тощо.

Соціально-трудова відносина на відміну від функціонально-трудова, зумовлених поділом і кооперацією праці, виникають між працівником і соціальними групами колективу як відносина рівності й

нерівності залежно від місця цих суб'єктів у процесі праці, їхнього досвіду, умінь, інтересів, специфіки трудової поведінки.

Суб'єкти праці - це такі соціальні спільності і групи, як підприємці, менеджери, ІТП, службовці, робітники та ін. Суб'єкти праці різняться за своїм соціальним станом, становищем у трудових колективах, тобто мають різну кваліфікацію, досвід, рівень джерела прибутків.

У більшості з нас праця забирає більшу частину життя, ніж будь-яка інша діяльність. Навіть там, де умови праці доволі неприємні, а поставлені завдання нудні, робота виявляється конструктивним елементом психологічного стану та щоденної діяльності людей.

Тема 10. Культура як соціальний феномен. Соціальна сутність культури, функції культури. Структурні елементи та форми вияву культури в житті людини і суспільства. Особливості національної культури у контексті відродження українського соціуму.

Методичні рекомендації:

Поняття КУЛЬТУРИ і СУСПІЛЬСТВА, належать до найбільш широко вживаних у соціології. Коли ми вживаємо слово “культура” у звичайній повсякденній розмові, ми часто маємо на увазі еквівалент “високих духовних речей” – мистецтва, літератури, музики і живопису. В ужитку соціологів цей термін включає в себе ці види діяльності, але не тільки їх. Культура має відношення до стилю життя окремих членів або соціальних груп суспільства: одяг, шлюбні звичаї та родинне життя, моделі трудової активності, релігійні церемонії, структуру дозвілля.

“Культура” концептуально відрізняється від “суспільства”, але між цими двома поняттями існують тісні зв'язки. Суспільство – це система взаємозв'язків, що поєднують індивідів між собою. Україна, Велика Британія, Франція, Сполучені Штати в цьому розумінні є суспільствами. Вони налічують мільони людей. Проте є суспільства набагато менші.

Жодна культура не може існувати без суспільства. Але так само і суспільства не можуть існувати без культури. Без культури ми взагалі не були б людьми в тому значенні, якого ми звичайно надаємо цьому терміну. Ми не мали б мови, щоб висловлювати думки, не мали б відчуття самоусвідомлення, і наша спроможність мислити чи робити висновки була б дуже обмеженою. Наскільки подібні характеристики відрізняють людей від тварин? Яка природа людської натури? Ці питання мають кардинальне значення для соціології, оскільки закладають підвалини для всього обсягу досліджень. Відповівши на них, ми зможемо проаналізувати, що ми маємо спільного як людські істоти і чим відрізняємося.

Форми поведінки, що можуть бути виявлені в усіх або практично в усіх культурах, називаються культурними універсальями. Мова, інституція шлюбу, родина, релігія і власність – головні типи культурних універсальій, але з огляду змісту цих загальних категорій в різних суспільствах існує чимало варіацій у цінностях та моделях поведінки.

Тема 11. Соціологія виховання. Предмет вивчення соціології виховання. Сім'я і школа як базові компоненти виховного процесу.

Методичні рекомендації:

Вивчаючи виховання як соціальний процес, соціологія досліджує соціальні **принципи**, на яких має базуватися освіта, щоб задовольняти вимоги сьогодення, а саме:

О принцип загальності, або демократизації, що забезпечує доступність освіти будь-яким соціальним і етнічним верствам населення;

О безперервності та спадкоємності, що означає наслідування і зв'язок усіх ступенів навчання, стимулювання процесів підвищення кваліфікації та відновлення освіченості, забезпечення наскрізного та інтегрованого **характеру** освіти;

О широкої профілізації, що передбачає гуманітаризацію, фунда-менталізацію та багатопрофільність навчання;

О гуманізації, що тяжіє до посилення цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, формування її людських якостей;

О інтенсифікації, що потребує мобільної обробки інформації та добору потрібного для потреб навчання, формування механізму внутрішнього самооновлення;

О інституційної рефлексії, що означає гнучкість, здатність системи освіти реагувати на вимоги, що диктуються соціальним прогресом людства й етнічними особливостями суспільства;

О інноваційності, що забезпечує випереджаючий розвиток освіти в процесі загального соціального прогресу;

елітарності, що означає селекцію, якісний добір індивідів для навчання за рівнем їхніх природних здібностей, таланту, інтелекту, а також структурну диференціацію системи освіти;

О формування вільного освітнього простору, що закладає можливості подальшої демократизації освіти, вільного вибору відповідних форм, засобів, напрямків навчання тощо.

У соціологічній науці існує кілька концептуальних підходів до визначення змісту і функціонального значення діяльності інститутів освіти. Представники *функціонального* підходу (Кларк, Херн) особливого значення надають позитивній функції освіти. Ще Е. Дюркгайм наголошував, що **головною функцією освіти є передача цінностей панівної культури**. Проте культурна спрямованість та культурні цінності суттєво різняться в різних суспільствах, навіть у різних соціальних групах того самого суспільства, що зумовлює суттєві відмінності, у змісті різних систем освіти. Отже, згідно із зазначеною теорією інститут освіти постає на-самперед як **засіб соціального контролю**, як механізм регулювання соціальних відносин для створення однакових можливостей соціальної мобільності.

Автори *теорії людського капіталу* (Андерсон, Хелсі, Флауд) вважають, що освіта - це капіталовкладення в майбутнє людини, яке згодом зможе дати зиск. На їхню думку, витрачені в минулому зусилля обов'язково будуть винагороджені в майбутньому. Відтак статус дорослої людини зумовлюється кількістю і якістю капіталовкладень у процес її освіти.

Згідно з *теорією конфлікту* (Гінтіс, Боулз, Колінз) освіта є відображенням різноманітних групових конфліктів, вона сприяє експлуатації та пригніченню соціальних груп, які перебувають у менш сприятливих умовах. Сам процес поширення освіти представники цієї теорії зв'язують як з потребою у кваліфікованих кадрах, так і з боротьбою статусних груп за права, привілеї, владу, багатство. Конфлікти з приводу вимог до рівня освіти виникають між групами, що мають такі права, і тими, що прагнуть їх мати. Перші наполягають на відповідності освіти **певним** "стандартам", інші - на вільному доступі до неї. Отже, ця теорія стверджує, що освіта сприяє збереженню структури соціальної нерівності в суспільстві.

Тема 12. Соціологія сім'ї. Сім'я як соціальний інститут. Сутність, структура та основні функції сім'ї. Тенденції розвитку сучасної сім'ї. Соціальні проблеми сучасної сім'ї. Соціальна підтримка сім'ї в українському суспільстві.

Методичні рекомендації:

Сім'я - це один із найдавніших соціальних інститутів. Виникла сім'я в первісному суспільстві значно раніше класів, націй, держав. В усі часи сім'я була і залишається найважливішим соціальним інститутом суспільства. Зміни, які відбуваються в сім'ї, змінюють її роль у суспільстві, впливають на його стан і розвиток. Тому кожне суспільство зацікавлене у стійкій, духовно і морально здоровій сім'ї. Взаємовідносини сім'ї із суспільством вивчає спеціальна соціологічна теорія соціологія сім'ї.

Соціологія сім'ї - галузь соціології, яка вивчає формування, розвиток і функціонування сім'ї, шлюбно-сімейних відносин у конкретних культурних та соціально-економічних умовах.

Об'єктом галузі є сім'я як соціальний інститут та мала соціальна група, а **предметом** - закономірності функціонування сімейно-шлюбних стосунків у соціальній системі.

При розгляді сім'ї як соціального інституту вивчаються: суспільна свідомість у сфері шлюбно-сімейних стосунків; узагальнені характеристики сімейної поведінки окремих груп населення за різноманітних економічних та культурних умов; вплив суспільних потреб на характер відносин та спосіб життя сім'ї;

причини та наслідки недостатньо високої ефективності функціонування інституту сім'ї за тих чи інших умов; соціальний механізм зміни сімейних норм та цінностей; ефективність реалізації інститутом сім'ї своїх основних функцій у різних політичних, соціально-економічних та культурних умовах і т.д. Загалом, сім'ю як соціальний інститут аналізують тоді, коли особливо важливо з'ясувати, наскільки спосіб життя сім'ї, її функціонування в певних межах відповідають чи не відповідають тим чи іншим сучасним потребам суспільства. Крім того, модель соціального інституту дуже важлива для прогнозування майбутніх змін сім'ї.

Дослідження сім'ї як малої соціальної групи орієнтується на вивчення умов формування, структури та етапів розвитку сучасної сім'ї; на розподіл обов'язків у сім'ї; причини та мотиви розлучень; умови життя сім'ї.

За класифікацією американського соціолога Г. Кристонсена соціологія сім'ї пройшла такі етапи становлення та розвитку:

- "перед дослідницький" етап (від античності до середини XIX ст.) - присвячений опису у фольклорі та художній літературі сімейних норм та традицій;
- етап "соціального дарвінізму" (друга половина XIX ст. - початок XX ст.) - вчені вивчали еволюцію сім'ї як соціального інституту, формували понятійний апарат соціології сім'ї;
- етап "спонтанної науки" (перша половина XX ст.) - характеризується накопиченням емпіричних даних щодо різноманітних форм шлюбно-сімейних відносин;
- етап планомірної побудови теорій (із середини XX ст. до сьогодні) - характерна певна систематизація знань у дослідженнях шлюбу та сім'ї, спроби аналізу перспектив розвитку сім'ї.

Тема 13. Соціологія молоді. Сутність, предмет, об'єкт, функції соціології молоді. Основні поняття та категорії соціології молоді. Стан дослідження молодіжних проблем у вітчизняній соціології.

Методичні рекомендації:

Проблеми молоді, її освіти, виховання, соціального становлення участі у суспільному житті перебувають у центрі уваги і на перехресті різних наук. Соціологія, відносить ці проблеми до найважливіших. Соціальний портрет молоді формуються під впливом різноманітних суспільно-політичних, соціальних чинників, соціологія виявляє непересічний інтерес до того, яку роль відіграватимуть для молоді певні соціальні цінності, норми моралі, традиції тощо. Самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства, а проблема формування її свідомості - це одна із провідних у соціології. Вирішення багатьох проблем молоді залежить від факторів соціального життя. Йдеться про вибір професії, життєвого шляху, самовизначення професійну мобільність тощо. Не менш актуальними є проблеми здоров'я, освіти молоді, спілкування її з дорослими і однолітками.

Для вивчення молодіжних проблем, потрібен глибокий системний аналіз стану молоді, чим покликана займатися соціологія молоді.

Молодь - це суспільна диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні тощо властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, знаходяться в стані формування і становлення. Сутністю молоді та проявом її головної соціальної якості є міра досягнення нею соціальної суб'єктності, ступінь засвоєння суспільних відносин та інноваційної діяльності.

Соціологія молоді - галузь соціології, яка досліджує соціально-демографічну спільність суспільства, що перебуває в процесі переходу від дитинства до дорослого життя і переживає стан сімейної та позасімейної соціалізації, інтерналізації норм і цінностей, творення соціальних і професійних очікувань, ролей, статусу.

Соціологія молоді функціонує на трьох рівнях - загальнометодологічному, спеціально-теоретичному та емпіричному, що дає змогу дотримуватися єдності вихідних методологічних понять, операційних визначень стосовно історичного змісту та емпіричних індикаторів.

Тема 14. Соціологія освіти. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Соціально-економічні питання реформування освіти за умов переходу до ринкових відносин. Державне регулювання та приватна освіта в Україні. Основні тенденції розвитку вищої освіти в країнах заходу (фундаменталізація, диверсифікація, інтернаціоналізація, децентралізація).

Методичні рекомендації:

Функціонування соціального інституту освіти зв'язане насамперед із задоволенням таких потреб суспільства як відтворення різних категорій робітників, культура виробництва, залучення молодого покоління до праці, підготовка його до виконання різних видів професійної діяльності, ролей, зайняття певних посад, певних позицій у сучасному суспільстві. Лише система освіти, репрезентована різноманітними навчальними закладами, здатна виконати цю функцію, яка визначає характер взаємозв'язку освіти з розвитком продуктивних сил суспільства, відтворює його соціально-рольову структуру і називається в соціології **професійно-економічною функцією освіти**.

Однією з найбільш важливих функцій інституту освіти є **трансляція і поширення цінностей культури в суспільстві**. Йдеться про цінності культури в широкому їх розумінні - наукові знання, професійні навички й досвід, досягнення в мистецтві, моральні норми і правила, стандарти і традиції соціальної поведінки тощо. Водночас інститут освіти виконує функції **забезпечення історичної спадкоємності, використання історичного досвіду і духовної спадщини поколінь**.

Важливою функцією інституту освіти є **соціалізація особистості**, адаптація молоді до соціальних відносин, суспільного життя, залучення до соціально-культурних цінностей, формування установок, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які притаманні саме цьому суспільству.

Освіта не лише знайомить з культурними цінностями, нормами, соціальними ролями, а й сприяє відтворенню певного способу життя, тобто виконує **інтегруючу функцію**. Завдяки освіті відбувається інтеграція особи й окремих груп населення в соціальну систему. Вони стають суб'єктами спільних дій.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває **інноваційна функція** - забезпечення соціальних і культурних змін, що сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, удосконаленню самої системи освіти, бо нові наукові ідеї та відкриття включаються до навчальних програм, забезпечуючи високу якість підготовки фахівців.

Надзвичайно важливою є **виховна функція** освіти. Саме освіта, забезпечуючи процес гармонізації та вдосконалення людських якостей, формує новий тип особистості, стимулює саморефлексію - глибоке усвідомлення людиною своєї суті та особистих потенцій.

Неабияке значення має **функція соціальної селекції**, для виконання якої структура освіти має бути побудована в такий спосіб, щоб уже з самого початку навчання автоматично забезпечити добір найбільш обдарованих і здібних до навчання дітей.

У контексті вдосконалення функціональної діяльності інституту освіти надзвичайне значення має актуалізація такої його функції, як **стимулювання самоосвіти**, самопідготовки, постійного інтересу до знань. Самоосвіта, самостійне набуття знань і навичок не вичерпуються збільшенням годин на самостійну роботу

учнів та студентів у програмах навчальних закладів. Вони мають дати людині ґрунтовні навички самостійної роботи з книгами, документами чи іншими джерелами підготовки

Тема 15. Соціологія політики. Науковий статус, об'єкт, предмет та функції соціології політики. Типологія політичних рухів. Класифікація політичних партій. Електоральні дослідження в соціології політики. Теоретичні та практичні аспекти соціології політики в зарубіжній та вітчизняній соціології.

Методичні рекомендації:

Головні чинники, що впливають на політичне життя та необхідні для дослідження політичного життя - **влада, повноваження та держава.**

УРЯД – це інструмент регулярного впровадження політики, рішень і державних справ через дії службовців політичного апарату.

ПОЛІТИКА – це способи, якими використовують владу, щоб вплинути на обсяг та зміст діяльності уряду. **Сфера політики** може виходити далеко за межі самих державних інституцій. Все політичне життя, в тому чи іншому розумінні, зосереджене навколо **влади**: хто її має, як її досягають і що з нею роблять.

Дослідження влади має для соціології фундаментальне значення. **ВЛАДА** – це спроможність окремих осіб або груп змусити інших рахуватися із своїми інтересами навіть за умови протидії інших сил. Влада є елементом майже всіх соціальних взаємовідносин, приміром, між працедавцем та працівником. Проте більшою мірою нас зараз цікавить вузький аспект **влади** – **влада уряду**. У такі форми вона майже завжди йде у парі з ідеологією, яку використовують для виправдання дій тих, **хто стоїть при владі**. **ПОВНОВАЖЕННЯ** – це легітимне використання влади урядом. Легітимність означає, що особи, які перебувають у сфері урядових повноважень, погоджуються з цим. Отже, влада різниться від повноважень. Всупереч переконанням багатьох, демократія є не єдиним типом уряду, який вважається легітимним. Диктаторські режими також можуть мати легітимність.

ДЕРЖАВА існує там, де політичний апарат уряду (такі інституції, як парламент або конгрес разом з цивільними службовцями) керує певною територією, а її повноваження спираються на юридичну систему та здатність застосовувати військову силу для втілення своєї політики. Всі сучасні суспільства є **НАЦІОНАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ**. Тобто система уряду претендує на конкретну територію, має формалізовані кодекси законів і підтримується командуванням збройних сил.

Тема 16. Етносоціологія. Предмет, об'єкт та історія розвитку етносоціології. Національно-етнічні процеси та відносини. Поняття національного відродження та його місце в етносоціології. Етнонаціональний розвиток сучасної України: стан, проблеми, перспективи.

Методичні рекомендації:

1. Певні прошарки населення утворюють етнічні групи внаслідок того, що поділяють спільні культурні характеристики, які відокремлюють їх від інших представників цього населення. Етнічність — це та низка культурних ознак, які відрізняють одну групу від іншої. Головні визначальні ознаки етнічної групи — це мова, історія або походження, релігія, а також манера вбиратися та прикрашати себе. Етнічні ознаки повністю засвоюються в процесі культурного навчання, хоча шоді їх вважають “природними”.

2. **Меншина** — це та група, члени якої дискриміновані порівняно з більшістю населення. Членам меншин часто властиве сильне відчуття групової солідарності, що часто виникає з колективного досвіду утискуваних.

3. **Раса** — це набір фізичних ознак, таких як колір шкіри, що вважаються членами суспільства або спільноти за соціальне значущі, такі, що сигналізують про відмінні культурні ознаки. Чимало народних уявлень про расу мають міфічну природу. Не існує чітко виражених ознак, за якими можна було б поділити людей на певні раси.

4. **Расизм** — це коли індивідам певного фізичного вигляду хибно приписують успадковані характеристики особистості або поведінки. Расист — це той, хто вірить, що можна біологічно пояснити ознаки нижчезартості, які начебто притаманні людям тієї чи іншої фізичної будови.

5. Зміщення та “козловідушення” — це психологічні механізми, що асоціюються з упередженням та дискримінацією. В процесі зміщення почуття ворожнечі спрямовуються проти об'єктів, які не є реальним джерелом цих тривог. Люди переносять свій неспокій та відчуття небезпеки на “козлів відпущення”. Упередження — це необ'єктивний погляд на якогось індивіда або групу; дискримінація — це поведінка, спрямована на те, щоб позбавити членів якоїсь групи можливостей, відкритих для представників інших груп.

6. Етнічна поведінка засвоюється дітьми в дуже ранньому віці. Наприклад, вони привчаються думати про білих як про вищі істоти, а про чорношкірих — як про нижчі.

7. Групова замкненість та привілейований доступ до ресурсів є важливою складовою багатьох ситуацій етнічного антагонізму. Проте деякі з фундаментальних аспектів сучасних етнічних конфліктів, зокрема расистське ставлення білих до чорношкірих, можна зрозуміти лише під поглядом історії експансії Заходу та колоніалізму.

8. Історичні приклади ілюструють різні способи, якими суспільства намагалися дати раду проблемі етнічних меншин (від рабства та апартеїду до відносної терпимості), і те, як реагували на це меншини.

9. Імміграція призвела до утворення численних етнічних меншин на території Великої Британії, Сполучених Штатів та інших індустріально розвинених країн. Великі етнічні відмінності існують у Сполучених Штатах, передусім між білими й чорними. Відмінності в Сполученому Королівстві та в інших європейських країнах виявлені не так різко, проте етнічні конфлікти стали звичайним явищем.

10. Можна виділити три моделі можливого майбутнього розвитку етнічних відносин: перша наголошує на асиміляції, друга — на сплаві, а третя — на культурному плюралізмі. **Асиміляція** — це коли нові групи іммігрантів засвоюють поведінку та мову домінантної спільноти. **Сплав** — це коли різні культури та світогляди етнічних груп у суспільстві сплавляються в одне ціле. **Плюралізм** — це коли етнічні групи існують нарізно й беруть участь в економічному та політичному житті. В останні роки переважно наголошується на третьому з цих можливих шляхів, коли різні етнічні ідентичності сприймаються як рівноцінні в контексті загальної національної культури.

Тема 17. Соціологія релігії. Релігія як соціальний інститут: сутність, функції та форми організації. Становлення соціології релігії як наукової дисципліни. Релігія як соціальний інститут, її еволюційні та організаційні форми.

Методичні рекомендації:

У функціонуванні релігії як соціального інституту важливе значення мають релігійна свідомість, релігійна психологія, низка морально-етичних правил, релігійна діяльність.

Релігійна свідомість - це сукупність вірувань, які встановлюють зв'язок між людиною, навколишньою природою і надприродними силами, які вважаються священними.

Наприклад, християнство ставить людину над створеним світом, бо лише вона створена "за образом і подобою Божою". Буддисти вірять у те, що душі людей можуть досягти досконалості шляхом безперервних перевтілень, тому в буддистській системі світотворення жук не менш важливий, ніж людина.

Релігійна психологія - своєрідна спрямованість психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових) віруючих людей, їх почуттів, очікувань, надій на надприродні об'єкти - Бога, Духа і т. п.

Низка морально-етичних правил - це уявлення про праведний спосіб життя. Більшість релігій приписують віруючим систему заповідей чи норм, що регулюють поведінку людей, наприклад, заповіді Мойсея у Старому Заповіті, шаріат в ісламі.

Релігійна діяльність - це поведінка віруючих, у якій реалізується релігійна свідомість (молитва, богослужіння, відзначення релігійних свят, релігійна пропаганда і т. д.).

Тема 18. Соціологія екології. Предмет вивчення соціології екології. Складові елементи системи «суспільство-природа» і механізм їх взаємодії.

Тема 19. Соціологія вільного часу. Вільний час як структурний компонент суспільного часу. Поняття вільного часу, його структура та елементи.

Тема 20. Соціологія міста і села. Соціологія міста: історія розвитку, предмет, основні категорії. Урбанізація. Соціологія села: розвиток, сутність, основні категорії.

Тема 21. Формування громадської думки як засобу подолання шкідливих звичок. Традиції в сфері фізичної культури та спорту. Поняття громадської думки, її соціальна природа, зміст та сутність. Основні шляхи і засоби формування громадської думки в сфері фізичної культури та спорту. Поняття про звички та традиції: їх соціальна сутність, зміст та різновиди. Значення громадської думки в подоланні шкідливих звичок.

Тема 22. Соціально-психологічні основи управління фізкультурно-спортивною організацією. Поняття про соціально-психологічні аспекти управління в сфері фізичної культури та спорту. Сутність, критерії та фактори ефективного управління фізкультурно-спортивною організацією. Класифікація соціально-психологічних методів управління.

Тема 23. Програма соціологічного дослідження. Методико-процедурний розділ програми. Стратегічний план дослідження, його різновиди. Обґрунтування методів збору, обробки та аналізу соціологічної інформації. Характеристика робочого плану дослідження сучасних проблем фізичної культури та спорту та його структурних елементів.

Методичні рекомендації:

Починається соціологічне дослідження з розробки програми, яка визначає логічну послідовність науково - аналітичної роботи творчого колективу.

Зміст та структура програми залежать від головної мети дослідницької діяльності. З цієї точки зору виділяють два різновиди досліджень:

♦ *теоретико-прикладні дослідження*, мета яких - сприяння розв'язанню соціальних проблем шляхом розробки нових підходів до їх вирішення та пояснення;

♦ *прикладні дослідження*, завдання яких - визначення конкретних дій щодо практичного вирішення визначених соціальних проблем.

Програма соціологічного дослідження - це науковий документ, у якому логічно відображена схема переходу від теоретично - методологічного викладення проблеми до конкретного дослідження.

У процесі розробки програми вирішуються питання визначення об'єкта, розробляються конкретні методи збору, обробки та аналізу отриманої емпіричної інформації.

Програма складається з двох частин:

♦ **теоретико-методологічний розділ;**

♦ **організаційно-методичний розділ.**

Теоретико-методологічний розділ програми містить:

♦ формулювання проблеми, визначення об'єкта та предмета дослідження;

♦ визначення мети та завдань дослідження;

♦ уточнення та інтерпретацію основних понять;

♦ попередній систематичний аналіз об'єкта дослідження;

♦ розробку робочих гіпотез.

Організаційно-методичний розділ містить:

♦ стратегічний план дослідження;

♦ обґрунтування вибірки;

♦ визначення головних процедур збирання та аналізу вихідних даних.

Тема 24. Аналіз документів як метод соціологічного дослідження. Визначення документу в соціології. Класифікація документів. Проблема надійності та достовірності документів та техніка їх відбору. Загальні та спеціальні методи аналізу документів. Контент-аналіз документів, його сутність та місце у соціологічному дослідженні. Місце аналізу документів серед інших методів дослідження практики використання у галузі фізичної культури та спорту.

Методичні рекомендації:

Аналіз документів застосовують з метою одержання зафіксованої у документах інформації про соціальні факти, цінності та норми поведінки різних категорій населення.

Документ – це спеціально створений предмет, призначений для передачі чи збереження інформації. **За статусом джерела** розрізняють:

офіційні (відображають суспільні зв'язки);

неофіційні (листи, щоденники, художня творчість тощо) документи.

За способом фіксації документи поділяють на:

письмові;

статистичні;

аудіовізуальні (фотографії, аудіо- та відео- касети);

комп'ютерні (пам'ять комп'ютера, диски та дискети).

За походженням та місцем зберігання:

архівні (документи, що зберігаються в архівах);

особисті (мемуари, автобіографії, щоденники);

непрямі (довідники, статистичні відомості тощо);

матеріали засобів масової інформації.

Виділяють документи *природні* – створені незалежно від дослідника та *спеціальні* – створені на замовлення дослідника.

За ступенем опосередкованості:

первинні;

вторинні.

За функціональними ознаками:

інформативні;

регулятивні.

Тема 25. Опитування у соціологічному дослідженні. Загальна характеристика опитування як методу отримання первинної соціологічної інформації. Анкетування у соціологічному дослідженні: різновиди та особливості. Соціологічна анкета та техніка її створення. Вимоги до питань анкети. Інтерв'ю у соціологічному дослідженні, його специфіка. Види інтерв'ю, його етапи. Співвідношення анкети та інтерв'ю у соціологічному дослідженні фізкультурно-спортивної галузі. Метод експертних оцінок та умови його застосування. Суть та особливості соціометричного опитування. Основні вимоги до складання соціометричної анкети.

Методичні рекомендації:

Саме з цим методом найчастіше асоціюють соціологію, вважаючи його найдоступнішим та універсальним. Однак в опитуванні соціолог змушений зважати на дві дуже важливі речі:

Під час опитування відбувається взаємовплив дослідника та респондента. В результаті опитування дослідник одержує не розв'язання проблеми, а її оцінку чи спосіб розв'язання з погляду опитаної сукупності людей.

Якість, надійність і достовірність інформації в опитуванні забезпечують правильно вибраними умовами опитування, поведінкою анкетера і побудовою питальника. Залежно від потреби та умов, опитування проводять у вигляді анкетування, інтерв'ю чи соціометричного опитування.

Анкетування. Проводять тоді, коли треба опитати велику кількість людей на великій території, звести до мінімуму вплив дослідника на респондента і коли характер запитань дозволяє опитуваному самостійно відповісти на них, а можливий вплив оточуючих на респондентів несуттєвий.

Залежно від способу розповсюдження анкет анкетування поділяють на *пресове, поштове, роздаткове.*

Соціологічне інтерв'ю. До інтерв'ю як методу збору інформації соціологи вдаються, якщо:

а) є підстави вважати, що опитуваний самостійно не зможе чітко і адекватно сформулювати відповіді на питання;

б) вплив навколишнього середовища суттєвіший за вплив на респондента самого інтерв'юера;

в) порівняно невелика кількість людей, яких потрібно опитати;

г) єдиний спосіб одержати в респондентів інформацію.

Для проведення інтерв'ю необхідний спеціальний документ (план або опитувальний лист), у якому фіксуються всі відповіді респондента. Така стандартизація не формалізм, а обов'язкова вимога наукового методу відтворення дійсності.

Тема 26. Спостереження у соціологічному дослідженні. Визначення та загальна характеристика спостереження як методу збору первинної соціологічної інформації. Особливості проведення спостереження. Проблема надійності та достовірності спостереження. Особливості методу спостереження при вивченні сучасних проблем фізичної культури та спорту.

Методичні рекомендації:

Наукове спостереження – це пряма реєстрація подій, що здійснюється за певною програмою – цілеспрямовано, планомірно, систематично, а результатам властива надійність вимірювання, однаковість фіксування, придатність до перевірки.

Метод спостереження застосовують тоді, коли респонденти не хочуть, або не можуть достатньо точно і докладно описати свої дії, їх послідовність у певних ситуаціях. До об'єктивних труднощів при спостереженні належать:

а) принципово частковий характер кожної ситуації, за якою спостерігають;

б) трудомісткість;

в) ситуація за якою спостерігають, завжди унікальна, повторення її з абсолютною точністю неможливе в принципі;

г) фіксують не реальну дійсність, а відображення цієї дійсності у свідомості спостерігача.

Результати спостереження записують у протокол спостереження.

На Заході виробили окремі напрями у розвитку методу спостереження, спрямований на повне уникнення впливу спостерігача – метод ненав'язливих вимірів (Вебб, Кампбел, Шворіз, Секрест). Пропонується вивчати явища за їхніми об'єктивними наслідками (популярність експонатів музею – за утертістю підлоги біля цих експонатів, рухливість дітей у дитячому садочку – за зношеністю їхнього взуття).

Тема 27. Експеримент у соціологічному дослідженні. Визначення та загальна характеристика експерименту як методу збору первинної соціологічної інформації. Особливості проведення експерименту. Проблема надійності та достовірності експерименту.

Особливості методу експерименту при вивченні сучасних проблем фізичної культури та спорту.

Методичні рекомендації:

Експеримент у соціології - це засіб отримання інформації про кількісні і якісні зміни показників діяльності і поведінки об'єкта внаслідок дії на нього певних факторів (змінних), якими можна керувати і котрі можна контролювати. Як зазначає **В.Гречихін**, застосування експерименту в соціології доцільне тоді, коли треба розв'язати завдання, пов'язані з реагуванням тієї чи іншої соціальної групи на внутрішні і зовнішні фактори, які вводяться ззовні у штучно створених і контрольованих умовах. Основна мета його проведення - перевірка тих чи інших гіпотез, результати яких мають прямий вихід на практику, на різноманітні управлінські рішення.

Загальна логіка експерименту полягає у:

- виборі певної експериментальної групи;
- вміщенні її у незвичку експериментальну ситуацію, під вплив певного фактору;
- простеження скерованості, величини і сталості змінних характеристик, які називаються контрольними і котрі настали внаслідок дії введеного фактору.

Рекомендована література

Базова:

1. Арбеніна В.Л. Етносоціологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: ХНУ, 2007. – 314 с.
2. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки: Пер. з франц. – К.: Юніверс, 2004. – 688 с.
3. Барвінський А.О. Соціологія: Курс лекцій для студ. ВНЗ: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
4. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2002. – 140 с.
5. Болотіна Є.В., Мішура В.Б. Соціологія: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 128 с.
6. Головатий М.Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2006. – 304 с.
7. Городяненко В.Г. Социологический практикум: учебно-методическое пособие. – К.: Изд. Центр «Академия», 1999. – 160 с.
8. Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 340 с.
9. Дворецька Г.В. Соціологія праці: Навч. посіб. – К., 2001.
10. Дворецька Г.В. Соціологія: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: НЕУ, 2002. – С. 347-428.
11. Етносоціологія: Навч. посіб. / За ред. В. Євтуха. - К.: Вид-во УАННП Фенікс, 2003. – 208 с.
12. Іванов В.Ф. Соціологія масової комунікації: Навч. посібник. – К., 1999.
13. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
14. Коваліско Н.В. Основи соціальної стратифікації: Навч. посіб. – Л.: Магнолія, 2007. – 328 с.
15. Козловець Є.А. Соціологія: Словник термінів і понять. – К.: Кондор, 2006. – 327 с.
16. Культура-суспільство-особистість: Навч. посіб. / За ред. Л.Скокової. – Ін-т соціології НАН України, 2006. – 396 с.
17. Лапан Т.Д. Історія соціології: Навч. посіб. – Л.: ВЦ ЛНУ, 2007. – Ч.1. – 236 с.
18. Лукашевич М.П. Соціологія економіки. – К.: Каравела, 2005. – 288 с.
19. Нестуля О.О. Соціологія: практикум: навч. посіб. (для студ. вищ. навч. закл.) / О.О.Нестуля, С.І.Нестуля, С.Ж.Верезомська – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
20. Огаренко В.М., Малахова Ж.Д. Соціологія праці: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 292 с.

21. Огаренко В.М., Малахова Ж.Д. Соціологія праці: Навч. посіб. – К.: 2007. – 304 с.
22. Оссовський В.Л. Соціологія громадської думки: Навч. посіб. – К.: Вид. дім «Стилос»; ПЦ «Фоліант», 2005. – 186 с.
23. Павличенко П.П., Литвиненко Д.А. Соціологія: Навч. посібник. – К.: Лібра, 2000.
24. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. – К.: І-нт соціології НАН України, 2007. – 320 с.
25. Піча В.М. та ін. Соціологія. – К., 1996.
26. Піча В.М. Соціологія вільного часу. – Львів, 1993.
27. Піча В.М., Стеблич В.А. Соціологія політики. – Львів, 1994.
28. Піча В., Вовканич С., Маковецький В. Як підготувати, провести і узагальнити результати соціологічних досліджень. Матеріали до лекцій із курсу. – Львів, 1996.
29. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України. – К., 2000. – С. 186-234.
30. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття. Посібник. – К., 1996.
31. Полторак В.А. Соціологія: основи соціології праці та управління. – К., 1992.
32. Практикум з соціології: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / За редакцією В.М. Пічі. – Львів: «Новий світ – 2000», 2004. - 368.
33. Ратушна Г. Соціологія (матеріали курсу лекцій). Навчальний посібник. Видання 2-е, доп. і перероб. – Тернопіль, 1999. – 148 с.
34. Середа В.В. Етносоціологія: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2007. – 480 с.
35. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Навч. посіб. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.
36. Соціологічна думка України: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996.
37. Соціологія. Курс лекцій / В.М.Піча, О.М.Семашко, Н.Й.Черниш та ін./ За ред. В.М.Пічі. – К., 1996.
38. Соціологія: Підручник / За загальною ред. Проф. В.П.Андрющенка, проф. М.І.Горлача. – Харків – Київ, 1998.
39. Соціологія праці та управління: термінологічний словник-довідник / Відп. Ред.. В.А. Полторак. – К., 1993.
40. Сурмін Ю.П., Туленков Н.В. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие. – К., 2000.
41. Соціологічна теорія: Традиції та сучасність: Навч. посіб. / За ред. А.Ручки. – К.: І-нт соціології НАН України, 2007. – 363 с.
42. Соціологія: Навч. посіб. / За ред.. С.Макеєва, К.: Знання, 2005. – 455 с.
43. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г.Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 560 с.
44. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії / За ред.. В.Пічі. – К.: Каравела; Новий світ- 2000, 2002. – 480 с.
45. Структурні виміри сучасного суспільства: Навч. посіб. / За ред. С.Макеєва. – К.: І-нт соціології НАН України, 2006. – 327 с.
46. Танчин І.З. Соціологія: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
47. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Л.: Кальварія, 2004. – 544 с.
48. Черниш Н. Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2009. – 468 с.
49. Юрій М.Ф. Соціологія культури. – К.: Кондор, 2006. – 304 с.
50. Юрій М.Ф. Соціологія: Підручник. – К.: Кондор, 2007. – 288 с.

Допоміжна:

1. Андерсен Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. В.Морозов. – К.: Критика, 2001. – 271 с.
2. Білявський Г.О., Падун М.М., Фурда Р.С. Основи загальної екології. – К., 1993.
3. Брюейкер Р. Переобрамлений націоналізм / Пер. з англ. О.Рябов. – Л.: Кальварія, 2006. – 280 с.
4. Вишняк О.І. Соціокультурна динаміка політичних регіонів України. Соціологічний моніторинг (1992-2006). – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 226 с.
5. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н.Климчук. – Л.: Кальварія, 2006. – 474 с.
6. Гелнер Е. Нації та націоналізм / Пер. з англ. Г.Касьянов. – К.: Таксон, 2003. – 300 с.
7. Герасіна Л.М. Оновлення сучасної вищої школи в контексті глобальних проблем освіти. – Харків, 1994.
8. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укл. І.Кононов (наук. ред.), В.Бородачов, Д.Топольськов. – Луганськ: Альма матер; Знання, 2002. – 664 с.
9. Глобальні модерності / За ред. М.Фезерстоуна, С.Леша, Р.Робертсона; Пер. з англ. Т.Цимбал. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
10. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: Результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 142 с.
11. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ ст. / Пер. з нім. А.Орган. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 109 с.
12. Закон України про вищу освіту // Освіта України. – 26 лютого 2002 р. - №17.
13. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – №33. – 23 квітня 2002.
14. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К.: Стилос, 2001. – 238 с.
15. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики. – К.: Центр вільної преси, 2003. – 200 с.
16. Кутуєв П. Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: Еволюція дослідницьких програм. – К.: Сталь, 2005. – 500 с.
17. Леш С. Соціологія постмодернізму / Пер. з англ. Ю.Олійник. – Л.: Кальварія, 2003. – 344 с.
18. Паніна Н. Українське суспільство 1994-2005: Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – 157 с.
19. Рікер П. Ідеологія та утопія: Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2005. – 360 с.
20. Слотердайк П. Критика цинічного розуму: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2002. – 544 с.
21. Соціальний ареал життя особистості / За ред. М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – 400 с.
22. Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – Вип. 9. – 360 с.
23. Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2007. – Вип. 10. – 428 с.
24. Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л.Кона і його співпрацівників / Пер. з англ. за наук. ред. В.Хмелька. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – 559 с.
25. Статистичний щорічник України за 2006 р. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.

25. Стегній О. Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків. – К., 2002.
26. Суспільна трансформація: Концептуалізація, тенденції, український досвід / За ред. В.Танчера, В.Степаненка. – К.: І-нт соціології НАН України, 2004. – 244 с.
27. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / Пер. з нім. Н.Комарова, О.Погорілий. – К.: Дух і літера, 2005. – 262 с.
28. Україна модерна. Спеціальний випуск 2007. Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / За ред. Я.Грицака, А.Портнова, В.Сусака. – К.: Критика, 2007. – 357 с.
29. Україна: рік після виборів. Моніторинг регіонів / За ред. І.Когута. – К.; Л.: Вид-во «Мс», 2007. – 336 с.
30. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / За ред. В.Ісаїва; Пер. з англ. А.Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 362 с.
31. Українське суспільство 1994-2005: Динаміка соціальних змін / За ред. В.Ворни, М.Шульги. – К.: І-нт соціології НАН України, 2005. – 653 с.
32. Українське суспільство 1992-2006: Соціологічний моніторинг / За ред. В.Ворни, М.Шульги. – К.: І-нт соціології НАН України, 2006. – 578 с.
33. Українське суспільство 1992-2007: Динаміка соціальних змін / За ред. В.Ворни, М.Шульги. – К.: І-нт соціології НАН України, 2007. – 520 с.
34. Український соціум: Інтеграція інтелектуального потенціалу / За ред. В.Врублевського. – К.: І-нт соціології НАН України, 2005. – 396 с.
35. Циба В.Т. Математичні основи соціологічних досліджень: кваліметричний підхід. – К.: МАУП, 2002. – 248 с.
36. Чепурко Г. Зайнятість населення України: Зміни і тенденції. – К.: І-нт соціології НАН України, 2007. – 411 с.
37. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер. з франц. Р.Мардер. – Х.: Фоліо, 2007. – 223 с.
38. Щербина В.М. Образи інформаційного суспільства: Соціологічний вимір культури. – К.: І-нт соц. та культ. зв'язків ім. св. Княгині Ольги, 2005. – 248 с.
39. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – К.: Кондор, 2008. – 794 с.
40. Abel T. Podstawy teorii sociologiczney. - Warszawa, 1997.

12. Інформаційні ресурси

Бібліотеки:

1. Бібліотека Львівського державного університету фізичної культури, м. Львів, вул. Костюшка, 11.
2. **Львівська** національна наукова **бібліотека** імені В. **Стефаника** НАН, м. **Львів**, вул. Стефаника, 2.

Інтернет:

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ // http://www.nbuv.gov.ua/http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3411/1/kurchaba_posibnyk.pdf